

ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย

The Music on Tibetan Vajrayana Buddhism in Thai Social Context

รวมศักดิ์ เจียมศักดิ์, สุรศักดิ์ จำนงค์สาร,

เทพิกา รอดสการ และ รุจี ศรีสมบัติ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Ruamsak Jiemsak, Surasak Jamnongsarn,

Tepika Rodsakan and Rujee Srisombati

Srinakharinwirot University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: jruamsak@aru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพุทธศาสนาวัชรยานที่ปรากฏในบริบทสังคมไทย และ 2) เพื่อวิเคราะห์ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย การเก็บข้อมูลเป็นรูปแบบเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการทางด้านมานุษยวิทยา โดยการสำรวจเอกสาร การออกเก็บข้อมูลภาคสนาม การจดบันทึก การบันทึกเสียง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรม ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีบรรยายแบบพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ผลการวิจัยพบว่า 1) ประเด็นพุทธศาสนาวัชรยานที่ปรากฏในบริบทสังคมไทย มีการเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสำนักธรรม การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านงานวรรณกรรม และการเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ 2) ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทยมีการใช้เครื่องดนตรีทิเบตในพิธีกรรม นอกจากนี้ มีการแบ่งลักษณะดนตรีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การบรรเลงดนตรีรวมวง การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนต์ และการสวดมนต์โดยไม่มีดนตรีประกอบ

คำสำคัญ: ความเป็นดนตรี; พุทธศาสนาวัชรยาน; ทิเบต; สังคมไทย

* วันที่รับบทความ : 30 พฤศจิกายน 2565; วันที่แก้ไขบทความ 27 ธันวาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ : 30 ธันวาคม 2565

Received: November 30, 2022; Revised: December 27, 2022; Accepted: December 30, 2022

Abstracts

The study "The Music on Tibetan Vajrayana Buddhism in Thai Social Context" was based on the qualitative research. The objectives of this research were 1) to study the Vajrayana Buddhism in Thai social context; and 2) to analyze the music on Tibetan Vajrayana Buddhism in Thai social context. In terms of the data collection, this qualitative research was used by ethnomusicology methods including the documentary survey, fieldwork, note – taking, recording, In-depth interview, observation, and participatory process. The data analyzed by descriptive analytics in accordance with the objectives. The results of the research were as follows: 1) For the Vajrayana Buddhism in Thai social context, there were main 3 Vajrayana Buddhism propagations : Dhamma center, literature review, information technology; and 2) As regards the music on Tibetan Vajrayana Buddhism in Thai social context, there were 3 musical types: the music ensemble, music performance with Mantra, and Mantra without music performance.

Keywords: Music; Vajrayana Buddhism ; Tibetan; Thai Social Context

บทนำ

ทิเบตเป็นดินแดนที่ราบสูงตั้งอยู่ใจกลางทวีปเอเชีย ซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศที่มีขนาดใหญ่และสูงที่สุดในโลกรับการขนานนามว่าเป็น “หลังคาโลก” รวมถึงเป็นดินแดนที่มีความลึกลับในสายตาของชาวโลก ข้อมูลเกี่ยวกับทิเบตในบางแง่มุมยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เนื่องจากลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ที่ยากต่อการเดินทางเข้าไปสำรวจ และการแยกตัวของดินแดนแห่งนี้ออกจากโลกภายนอกที่ใช้ระยะเวลายาวนานหลายศตวรรษ ผู้คนจากต่างวัฒนธรรมต้องใช้ความพยายามอย่างสูงเพื่อทำความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์ ศาสนา และประเพณีของทิเบต (Kuzmin, 2011 : 19) อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาแห่งความไม่สงบได้อุบัติขึ้นในทิเบตจากการรุกรานของชาวต่างชาติ ส่งผลให้ผู้นำประเทศอย่างทะไลลามะ ลามะชั้นสูง และประชาชนชาวทิเบตส่วนใหญ่ต้องอพยพลี้ภัยออกจากบ้านเกิดของตนเอง ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับทิเบตได้ถูกเผยแพร่ต่อชาวโลกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านพุทธศาสนาที่มีอัตลักษณ์ในแบบฉบับของทิเบต

พุทธศาสนาแบบทิเบตเป็นพุทธศาสนาแบบหนึ่งซึ่งมีลักษณะเฉพาะ โดยมีชื่อเรียกที่หลากหลาย อาทิ มหายานในทิเบต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2475 : 1), พุทธทิเบต หรือพุทธศาสนาวัชรยาน (กฤษฎาภรณ์ เมธาวิกุล, 2561 : 46), พุทธตันตระ (ส.ศิริรักษ์, 2542 : 1), (สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, 2561 : 11), ตันตรยาน (บุญมี แท่นแก้ว, 2548 : 141), มนตรยาน/มนตรยาน (Mantrayana), (กฤษฎาภรณ์ เมธาวิกุล, 2561 : 68), (ผาสุข อินทรารุช, 2548 : 154), (บุญมี แท่นแก้ว, 2548 : 140), สหัชยาน (Sahajayana) (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2545 : 214), (บุญมี แท่นแก้ว, 2548 : 122), พุทธตันตริก (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2545 : 214), รหัชยาน หรือคฤหยาน (ผาสุข อินทรารุช, 2548 : 154) ชาวตะวันตกมักนิยมเรียกว่า Tibetan Buddhism (พุทธศาสนาแบบทิเบต) ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติธรรมเฉพาะในทิเบตเท่านั้น หากมีการแผ่ขยายไปในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก โดยแท้จริงแล้ว พุทธศาสนาแบบทิเบตเป็นศาสนา

ระหว่างประเทศมาเป็นระยะเวลายาวนานหลายศตวรรษ มีความรุ่งเรืองเฟื่องฟูในหลายประเทศ อาทิ ประเทศจีน มองโกเลีย ญวณ และเนปาล รวมถึงในทิเบต พุทธศาสนาแบบทิเบตได้รับความนิยมไปทั่วโลกซึ่งถูกถ่ายทอดแนวทางธรรมโดยนักวิชาการ และคณาจารย์ทั้งชาวเอเชีย ชาวยุโรป และชาวอเมริกัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาแบบทิเบต หรือศาสนาพุทธวัชรยาน ศาสดาองค์ล่ำยังมัลักษณะแบบตรรกะ เน้นความเป็นเหตุเป็นผล รวมถึงมีการปฏิบัติธรรมแบบพุทธทิเบตที่รักษาความเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรมของชาวทิเบตได้อย่างใกล้ชิด (Van Schaik, 2016 : 13) นอกเหนือจากนี้ การทำความเข้าใจภูมิหลังของพุทธศาสนาวัชรยานต้องใช้แนวทางการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารวิชาการและหลักฐานด้านโบราณคดี พุทธสถาน และพุทธศิลป์ ข้อมูลส่วนใหญ่พบว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ชาว-สุมาตรา กัมพูชา เวียดนาม เมียนมาร์ และไทย ได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงร่องรอยและอิทธิพลของพุทธศาสนาวัชรยานแบบอินเดีย หรือเรียกว่าพุทธศาสนาวัชรยานแบบตันตระ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 สำหรับประเทศไทยนั้น นักวิชาการได้ค้นพบหลักฐานที่สัมพันธ์กับศาสนาพุทธวัชรยานในวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคกลาง วัฒนธรรมศรีวิชัยทางภาคใต้ และวัฒนธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย (จิรัสสา ศาชีวะ, 2559 : 342-350) นอกจากนี้ พุทธศาสนาวัชรยานยังมีอิทธิพลในบางพื้นที่ทางตอนเหนือของไทยด้วยเช่นกัน (สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, 2558 : 247-248)

ในปัจจุบัน พุทธศาสนาซึ่งแพร่หลายมากที่สุดในสังคมไทยคือนิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยเริ่มเผยแผ่เข้ามาราวพุทธศตวรรษที่ 19 และผสมผสานไปกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยเรื่อยมา ในขณะที่พุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งรวมถึงพุทธวัชรยานตันตระแบบอินเดียก็ค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคม (สุรัชยศิริไกร, 2561 : 126) ต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 พุทธศาสนาวัชรยานเริ่มมีการถูกกล่าวถึงในสังคมไทยอีกครั้ง จนปัจจุบันสืบมา ไม่ใช่พุทธศาสนาวัชรยานแบบอินเดีย หากเป็นพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต ดังนั้น สารัตถะของพุทธศาสนาวัชรยานได้ถูกเผยแผ่อย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบของวรรณกรรม อาทิ งานเขียน งานสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ สำหรับการเผยแผ่ในรูปแบบของการปฏิบัติธรรมนั้น มีระยะเวลาเริ่มต้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยมีผู้ปฏิบัติทางจิตวิญญาณเป็นพระสงฆ์และฆราวาส

การปฏิบัติธรรมแบบพุทธศาสนาวัชรยานโดยพระสงฆ์และฆราวาสในทิเบตมีการใช้ดนตรีเป็นส่วนประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีท่วงทำนองที่แตกต่างกันไป รวมถึงการใช้เครื่องดนตรีหลากหลายประเภท จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมแบบทิเบตมีความผูกโยงสัมพันธ์กับมนตร์ หรือมนตรา (Mantra) และการสวดภาวนาอย่างแนบแน่น นับเป็นสาระสำคัญที่ไม่ใช่แค่เพียงคำพูด หรือความหมายในการสวดเพียงเท่านั้น หากท่วงทำนอง จังหวะ และความหนักเบาในการร่ายมนตราต่างมีความสำคัญไม่แพ้กัน ลามะทิเบตหลายท่านเห็นว่าส่วนสำคัญของศาสนา คือ “เสียง” โดยนัยยะนี้ เสียงคือเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาจิตวิญญาณให้สอดคล้องกับธรรมะในศาสนา (วีระ สมบูรณ์, 2550 : 126-127) ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทยได้ประกอบด้วยเสียงที่เกิดมาจากการบรรเลงเครื่องดนตรีและเสียงจากการสวด

ภาวนามนตราท่วงทำนองในการสวดมนตร้นั้นจึงมีความแตกต่างไปจากการสวดมนตร์ของพุทธศาสนาเถรวาท และพุทธศาสนามหายาน ดนตรียังมีความสำคัญทางด้านศาสนา ดนตรีถูกใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนามาถึงทุกวันนี้ ดังจะเห็นได้จากศาสนาสำคัญของโลก ได้แก่ ศาสนาคริสต์ พราหมณ์-ฮินดู อิสลาม และพุทธ ล้วนปรากฏว่ามีดนตรีร่วมอยู่ในการพิธีกรรมต่าง ๆ แม้ว่า นักวิชาการทางด้านดนตรีมองว่า ความเป็นดนตรีมีลักษณะพิเศษและเฉพาะ จนบางครั้งความเป็นดนตรีอาจไม่ถูกเรียกว่าเป็นดนตรีในมุมมองของผู้คนทั่วไป แต่ในฐานะของผู้ศึกษาทางด้านมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) เสียงสวดมนตร์ ภาวนาในศาสนาต่าง ๆ ก็สามารถตีความเป็นดนตรีได้ อาทิ การอ่านทำนองเสนาะ การขับเสภา และการสวดมนต์ อาจไม่ได้เรียกว่า “ดนตรี โดยตรง อย่างไรก็ตาม ทั้งกิจกรรมทางด้านดนตรีเหล่านี้ล้วนมีความเป็นดนตรีปรากฏอยู่ สังเกตได้จากการใช้จังหวะในรูปแบบต่าง ๆ และการเปล่งเสียงในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับเสียงต่ำ และเสียงสูง ซึ่งเป็นลักษณะของทำนองเพลงในดนตรี

จากภูมิหลัง และความเป็นมาที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ความเป็นดนตรีพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างไปจากพุทธศาสนาแบบอื่น ประกอบกับการศึกษา ค้นคว้า และทบทวนวรรณกรรมของเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยทั้งในประเทศ และต่างประเทศแล้ว พบว่ายังไม่มีผู้ศึกษาเรื่องนี้เชิงวิชาการด้านมานุษยดุริยางควิทยามาก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าความเป็นดนตรีในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทของสังคมไทย เป็นเรื่องที่ควรศึกษาเพื่อบันทึกไว้เป็นข้อมูลทางวิชาการ และได้รับการเผยแพร่สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธศาสนาวัชรยานที่ปรากฏในบริบทสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการทางด้านมานุษยดนตรีวิทยา ในส่วนของเนื้อหาการใช้วิธีบรรยายแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analytics) โดยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ดังนี้

1. การสำรวจข้อมูลเอกสารและสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหัวข้อปัญญานิพนธ์ โดยทำการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ประกอบด้วย หนังสือ วารสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ อาทิ ฐานข้อมูลด้านวิชาการทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เพื่อทำความเข้าใจในข้อมูลเบื้องต้นว่าเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจมีความเป็นไปได้ในการศึกษา

2. การสำรวจข้อมูลภาคสนาม

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลเอกสารและสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศในเบื้องต้นแล้ว พบว่ามีแนวโน้มถึงความเป็นไปได้ในการทำวิจัยเรื่องนี้ ขึ้นต่อมาเป็นการลงพื้นที่เพื่อสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น เป็นการเพิ่มความมั่นใจในการเลือกหัวข้อวิจัยเรื่องนี้ โดยเน้นสำรวจข้อมูลเชิงลึก สำหรับการลงพื้นที่ภาคสนามเป็นปฏิบัติการเพื่อค้นคว้าข้อมูลขั้นต้น อีกทั้ง ผู้วิจัยได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยาและค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อมูลในการเลือกพื้นที่ศึกษา การกำหนดหัวข้อวิจัย และแนวทางการทำวิจัยภาคสนามมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

2.1 การศึกษาชุมชน (Community investigation)

การวิเคราะห์ชุมชน และศึกษาภาคสนาม โดยทำการวิเคราะห์ชุมชนในพื้นที่ เพื่อเข้าใจภาพรวมของพื้นที่ทางด้านพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการศึกษางานภาคสนาม (Field work) ของวินิค และบาร์ทิส (Winick and Bartis, 2016 : 14) ประกอบด้วย 1) การสำรวจงานวิจัย 2) การสร้างสัมพันธ์ทางเครือข่ายก่อนที่จะลงภาคสนามโดยสำรวจสถานที่ งานด้านศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยมในชุมชน 3) การบันทึกข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีการบันทึกข้อมูลภาคสนามโดยใช้อุปกรณ์ และเทคโนโลยีเพื่อการบันทึกทั้งภาพ และเสียง และ 4) การเตรียมตัวเพื่อสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ โดยมีการติดต่อนัดหมายวันเวลา และสถานที่ของผู้สัมภาษณ์ รวมถึงการจัดเตรียมคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยเลือกศึกษาสังฆะมูลนิธิพันดาราและสังฆะริโวเชธรรมสถาน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีการปฏิบัติธรรมวัชรยานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์เป็นการสนทนาระหว่างผู้สัมภาษณ์ และผู้ให้สัมภาษณ์ สำหรับการวิจัยฉบับนี้ได้ใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นพื้นฐานตามแนวคิดของไรซ์ (Rice, 2014 : 99) โดยมีการสนทนาแบบกัลยาณมิตร และเรียบง่าย นอกจากนี้ ในงานวิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือนักวิชาการด้านพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตที่เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ โดยผู้สัมภาษณ์มีการวางแผนและเตรียมการให้พร้อม รวมทั้งดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็นจากผู้ให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เป็นแบบพบปะสนทนา หรือใช้วิธีการสื่อสารทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ รวมถึงสอบถามผ่านทางจดหมาย เช่น การยืนยันชื่อเครื่องดนตรีเป็นภาษาทิเบตจากผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมทิเบต และพุทธวัชรยานอย่าง ดร.กฤษดาวรรณ เมธาวิกุล และอาจารย์มิว เย็นเต็น

2.3 การสังเกต (Observation)

การสังเกตในงานวิจัยครั้งนี้ มีทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม โดยวิธีการแรกที่ผู้วิจัยใช้คือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่วนนอก กระทำตนเองเป็นบุคคลภายนอก ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำอยู่ เนื่องจากยังไม่คุ้นเคยกับผู้คนในพื้นที่ ต่อมาเมื่อผู้วิจัยได้มีความคุ้นเคยกับบุคคล

ข้อมูลและสมาชิกในสังคมนี้มากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือผู้วิจัยเข้าไปร่วมในกิจกรรมร่วมกับกลุ่มคนในชุมชน มีการกระทำร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการรวบรวมข้อมูลงานวิจัย ทำให้ข้อมูลมีคุณภาพครบถ้วน โดยที่ผู้ถูกสังเกตซึ่งกำลังปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาจะแสดงพฤติกรรมตามความรู้สึก ไม่ได้ขัดเขินจากการถูกเฝ้ามอง ทำให้ภาพรวมของเหตุการณ์มีความเป็นธรรมชาติ

2.4 การจดบันทึก (Note – taking)

การจดบันทึกเป็นทักษะที่สำคัญในการเก็บบันทึกเรื่องราว ประสบการณ์ หรือสรุปประเด็นสำคัญ เพื่อเตือนความจำว่าแต่ละขั้นตอนของกระบวนการดำเนินการวิจัยอย่างเป็นระบบ การจดบันทึกต่างมีรูปแบบที่หลากหลาย อาทิ การจดบันทึกโดยใช้สัญลักษณ์ การขีดเส้นใต้ การใช้ปากกา และดินสอสี สำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้การจดบันทึกแบบคอร์เนลล์ (Cornell note – taking) โดยเน้นการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบที่จะช่วยเรื่องความจำ ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงมโนภาพได้

2.5 การจัดเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ทางเทคโนโลยี (Preparing for equipment)

ในงานวิจัยนี้ การใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีเป็นวิธีที่มีความจำเป็นและความสำคัญในการทำงานสนามเป็นอย่างมาก โดยใช้เป็นเครื่องช่วยบันทึกข้อมูลภาพ เช่นภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและคลิปวิดีโอ รวมถึงข้อมูลทางเสียง อาทิ เสียงดนตรี เสียงการสวดมนตร์ และเสียงสัมภาษณ์ ข้อมูลที่บันทึกได้จากเครื่องมือเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในขั้นตอนการเรียบเรียงเนื้อหางานวิจัยเครื่องมือและอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีที่ใช้มีดังนี้ กล้องบันทึกวิดีโอ กล้องถ่ายรูปดิจิทัล เครื่องบันทึกเสียง TASCAM DR-05 สมาร์ทโฟน และแท็บเล็ต iPad

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งแบบเอกสาร งานวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมถึงข้อมูลจากภาคสนาม ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

3.1 พุทธศาสนาวัชรยาน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะการรวบรวมองค์ความรู้ในพุทธศาสนา วัชรยานที่เกิดขึ้นในทิเบต และในประเทศไทย มาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงคุณภาพ อาทิ การสัมภาษณ์ และการใช้แนวคิดทฤษฎีด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ ด้านมานุษยวิทยา ศาสนา มานุษยวิทยาทางแพทย์ และด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

3.2 ลักษณะความเป็นดนตรีในพุทธศาสนาวัชรยาน เป็นการรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลัก อาทิ ประวัติความเป็นมาของดนตรี เครื่องดนตรี บทสวดมนตร์ และรูปแบบการผสมวงดนตรี โดยวิเคราะห์องค์ประกอบดนตรีที่ปรากฏเป็นเอกลักษณ์ที่อยู่ในบทสวดมนตร์ของพุทธศาสนาวัชรยาน ประกอบด้วย ลักษณะของเสียง รูปพรรณ รูปแบบ ทำนอง จังหวะของทำนอง เป็นต้น

4. การรวบรวมข้อมูล

4.1 ศึกษาสืบค้นและตรวจสอบเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อาทิ หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มเติม เพื่อเป็นการค้นคว้าข้อมูลให้ครอบคลุมมากขึ้น

4.2 ลงพื้นที่เพื่อติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อดำเนินการวิจัยภาคสนาม

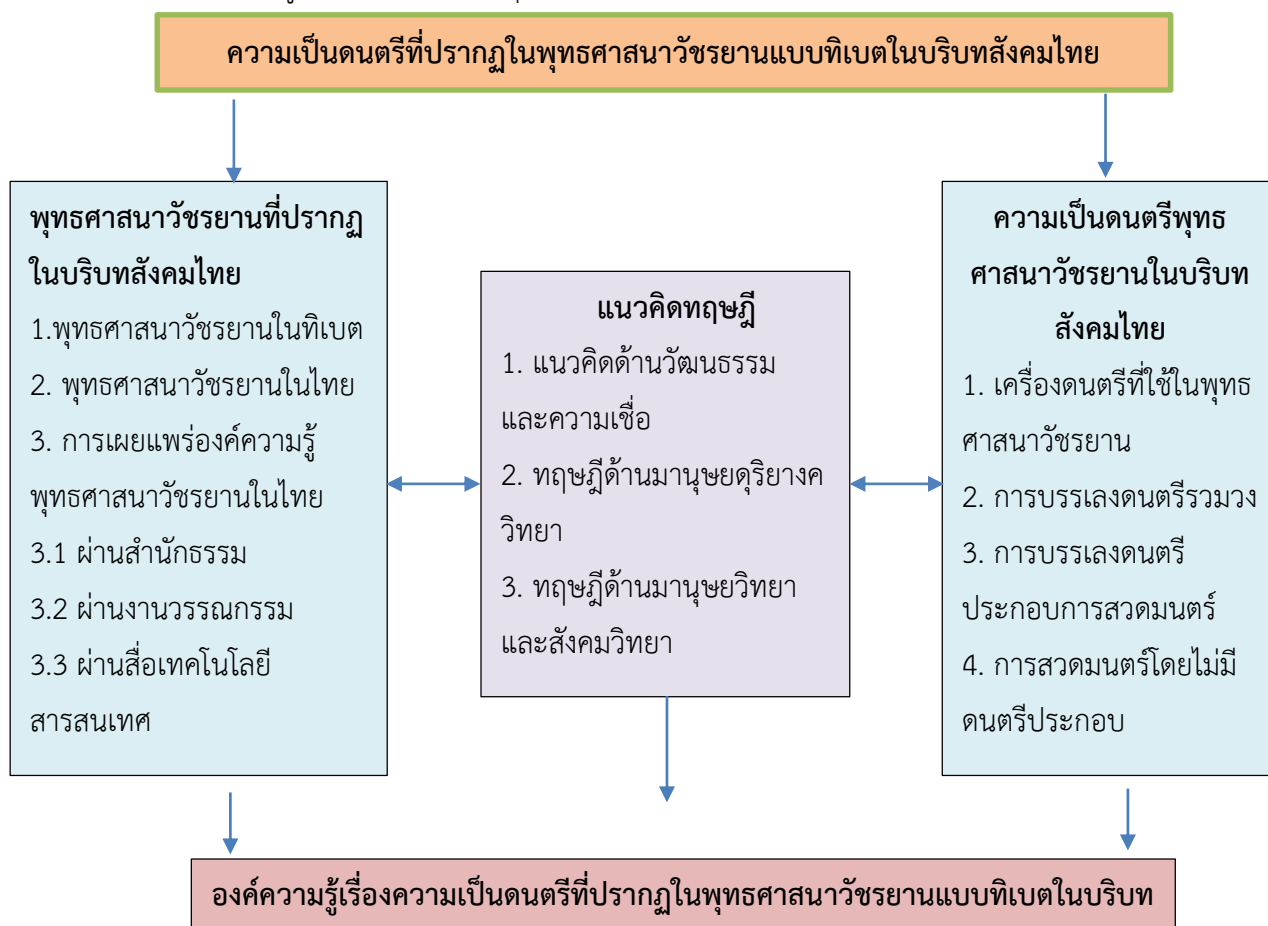
4.3 ดำเนินการรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้เพื่อจัดทำข้อมูลในประเด็นของพุทธศาสนาวัชรยานที่ปรากฏในบริบทสังคมไทย และประเด็นความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย

4.4 ตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้มาเพิ่ม ตลอดจนจำแนกประเด็นของข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ผลการวิจัย

4.5 นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำสรุป และอภิปรายผล

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย ผู้วิจัยได้ศึกษา และสรุปกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : พุทธศาสนาวัชรยานที่ปรากฏในบริบทสังคมไทย

สำหรับบรรพบุรุษชาวทิเบตอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่บริบูรณ์เช่นเดียวกับในดินแดนอารยธรรมโบราณของโลก ขณะเดียวกันก็ต้องประสบกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวในจิตใจ อาทิ พายุ น้ำท่วม แผ่นดินไหว และภัยธรรมชาติทั้งหลาย รวมไปถึงเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บ ดังนั้น ชาวทิเบตจึงต้องหาแนวทางในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยการใช้วิธีสื่อสารอย่างเป็นมิตรกับธรรมชาติในรูปแบบของลัทธิพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสักการะ การเซ่นไหว้ การร่ายมนตร์ การบูชาัญญู ภูตผีวิญญาณ และอื่น ๆ เมื่ออารยธรรมทิเบตมีความรุ่งเรืองมากขึ้นลัทธินี้จึงได้แพร่ขยายออกไปตามภูมิภาคแถบหิมาลัยในลักษณะของความเชื่อและพิธีกรรม โดยนับวันก็ยิ่งมีซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น การปฏิบัติกิจกรรมทางความเชื่อในยุคก่อนที่ชาวทิเบตจะนับถือศาสนา เรียกว่า “เพิน” (Bön) ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับลัทธิบูชาอำนาจของผู้วิเศษหรือลัทธิทรงเจ้าเข้าผี (Shamanism) เนื่องจากโดยพื้นฐานไม่มีหลักคำสอน ความเป็นเพินในยุคต้นจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นศาสนา ต่อมาพุทธศาสนาวัชรยานซึ่งเป็นหนึ่งในนิกายของมหายานได้เข้ามามีอิทธิพลกับชาวทิเบตเพิ่มมากขึ้น ในนิกายนี้ ได้แบ่งสายธรรม หรือความเชื่อของนิกายย่อย ๆ จำนวนมาก หากแยกสายธรรมในทิเบตตามต้นกำเนิดสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) สายธรรมที่มีต้นกำเนิดในทิเบต คือยุงตຽຽงเพิน โดยคัมภีร์ธรรมดั้งเดิมบันทึกเป็นภาษาซางซุง 2) สายธรรมที่มีต้นกำเนิดในอินเดีย ซึ่งได้รับการเผยแพร่เข้าไปยังทิเบตโดยพระ และโยคี เป็นเหตุให้ก่อกำเนิดสายธรรมแรกขึ้นในทิเบตนั้นคือฦงมาปะ และกำเนิดสายธรรมอื่นต่อมา คือ กาจຽຽຽปะ สาเกียปะ เกลຽຽຽปะ และโจนังปะ

สำหรับประเทศไทยนั้น แต่เดิมมีพุทธศาสนาอยู่ 2 นิกาย นิกายหลักคือเถรวาทซึ่งมีผู้นับถือเป็นจำนวนมาก รองลงมาคือพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งมีการแยกย่อยออกไปโดยมักเรียกตามแหล่งที่มาหรือเรียกตามชนชาติที่ได้นำหลักธรรมมาเผยแพร่ในไทย เช่น มหายานที่รับอิทธิพลมาจากประเทศจีน หรือคนเชื้อสายจีนก็ถูกเรียกว่ามหายานแบบจีนนิกาย ส่วนมหายานที่รับสืบทอดมาจากเวียดนามก็ถูกเรียกว่ามหายานแบบญวน แต่มักเรียกชื่อเฉพาะว่าอนัมนิกาย นอกจากนี้ ยังมีมหายานแบบทิเบตอีกด้วย ซึ่งในระดับโลกถือว่าพุทธแบบนี้ได้กลายเป็นอีกหนึ่งนิกายหลักนั่นคือวัชรยาน เนื่องจากมหายานแบบทิเบตหรือวัชรยานได้ถูกเผยแพร่ออกไปทั่วโลกและมีผู้ศรัทธาจำนวนมาก จากสาเหตุที่พระทิเบตได้นำพระธรรมคำสอนไปถ่ายทอดในต่างประเทศจากการหลบหนีภัยออกจากบ้านเกิดซึ่งถูกจีนรุกราน ดังนั้น ประเทศไทยในปัจจุบันจึงมีผู้ศรัทธาและศึกษาหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาอยู่ 3 นิกาย ได้แก่ เถรวาท มหายาน และวัชรยาน

การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานในประเทศไทย

ประเด็นการเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานในประเทศไทยเป็นเรื่องสำคัญ และมีลักษณะเฉพาะ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่าน

สำนักธรรม การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านงานวรรณกรรม และการเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ รายเอียดดังนี้

1. การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสำนักธรรม

สำนักธรรมที่เผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการปฏิบัติธรรมพุทธศาสนาวัชรยานในประเทศไทย มีดังนี้

1.1 ริโวเชธรรมสถาน (Riwoche Dharma Center Thailand)

“จากวัดริโวเชแห่งทิเบตตะวันออกสู่ริโวเชธรรมสถานประเทศไทย”

พุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตได้แผ่เข้ามาในประเทศไทยโดยพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตรฯ ท่านเจ้าคุณโพธิ์แจ่มมหาเถระ (พ.ศ. 2444-2529) อดีตเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย รูปที่ 6 ผู้สถาปนาวัดโพธิ์แมนคุณาราม วัดโพธิ์เย็น และวัดโพธิ์ทิตตาราม ในปี พ.ศ. 2477 ท่านเจ้าคุณได้เดินทางไปประเทศจีนและมีโอกาสได้ถวายตนเป็นศิษย์ของพระมหาวัชรอาจารย์ชีวินพุทธะนอรา रिโมโปเช (Nora Rinpoche) แห่งวัดริโวเช ในแคว้นคาม แลบทิเบตตะวันออก ท่านเจ้าคุณได้ศึกษามนตรยาน ฦงมาคากิว เมื่อท่านเจ้าคุณโพธิ์แจ่มได้ศึกษามนตรยานกระทั่งแตกฉานแล้ว จึงได้รับมนตราภิเษกจากพระสังฆราชาฯ และได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “พระวัชรธรรมาจารย์” อันดับที่ 26 ต่อมาเมื่อท่านเจ้าคุณโพธิ์แจ่มเดินทางกลับประเทศไทย ได้มีผู้สนใจในทางธรรมมาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาเพื่อปรารถนาในการศึกษาพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต ท่านไม่ได้มอบหมายให้ศิษย์ผู้ใดรับช่วงต่อเป็นทายาทปฏิบัติธรรมแบบทิเบตโดยตรง แต่ท่านได้ชี้แนะถ่ายทอดเฉพาะบางส่วนให้กับศิษย์ หนึ่งในผู้ที่ได้ศึกษากับท่านคือคุณชาญชัย คุณทวีลาภ ซึ่งเคยอุปสมบทโดยมีท่านเจ้าคุณเป็นพระอุปัชฌาย์ และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติวัชรธรรมมากกว่า 20 ปี ต่อมาคุณชาญชัยได้เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นประธานริโวเชธรรมสถาน โดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมความเข้าใจในคำสอนของพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาหายนและพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในสายการปฏิบัติของท่านเจ้าคุณโพธิ์แจ่มมหาเถระ ผู้สืบทอดการปฏิบัติธรรมอันได้แก่คำสอนของนิกายฦงมาปะจากคุรุปัทมสมภพ และคำสอนทักลุง การ์จู หรือนิกายกาจูร์ปะ ซึ่งสืบทอดมายาวนานกว่า 800 ปี ปัจจุบันมีสมเด็จพระพักชก रिโมโปเช เป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์ และเคนโป โซนัม रिโมโปเช เป็นพระอาจารย์ใหญ่ผู้เผยแผ่ธรรมะ

1.2 มูลนิธิพันดารา (The Thousand Stars Foundation)

“การเดินทางของพุทธศาสนาแบบทิเบตสู่มูลนิธิพันดาราประเทศไทย”

มูลนิธิพันดาราก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ภาษา และศิลปวัฒนธรรมแบบทิเบต ส่งเสริมความปรองดองและความเข้าใจทางด้านศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ โดยไม่มีการแบ่งแยกนิกาย หรือเรียกว่าริเม (Rime) เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาแบบทิเบตและดินแดนแถบหิมาลัย ตลอดจนดำเนินงานสาธารณประโยชน์เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการแบ่งปันบนพื้นฐานของความรักและกรุณา อีกทั้ง มีการจัดกิจกรรมอบรมภาวนา จัดประชุมเสวนาเพื่อเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนทรรศนะสำหรับ

นักวิชาการและบุคคลทั่วไป ผู้ก่อตั้งและเป็นประธานมูลนิธิแห่งนี้คือ ดร.กฤษดาวรรณ เมธาวิกุล หรือในชื่อภาษาทิเบตคือเกซัง ตาว่า อดีตนักวิชาการด้านภาษาศาสตร์และทิเบตศึกษาจากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งตัดสินใจหันเหชีวิตจากสายงานด้านวิชาการไปสู่เส้นทางการอุทิศตนให้กับการปฏิบัติธรรมและงานสาธารณประโยชน์ เนื่องจากความประทับใจในวัฒนธรรมและพุทธศาสนาแบบทิเบตเมื่อครั้งที่เคยไปทำวิจัยด้านภาษาทิเบต ดร.กฤษดาวรรณ มีประสบการณ์ได้พบและศึกษาพระธรรมแบบทิเบตกับครูทางจิตวิญญาณหลายท่าน หนึ่งในนั้นคือพระอาจารย์กุงกา ชังโป रिโมเปเซ แห่งสายสาเกียปะ ต่อมาได้ศึกษาการปฏิบัติธรรมจากครูหลักคือพระอาจารย์กุนเทร่อ ลาเซ रिโมเปเซ แห่งสายยุงตรุงเพิน คือเพินชาร์มา หรือเพินใหม่

1.3 สถาบันวัชรสิทธา (Vajrasiddha Institute of Comtemplative Learning)

“เมื่อวัชรยานแบบทิเบตอ้อมไปโลกตะวันตกแล้ววกกลับไทยที่วัชรสิทธา”

สถาบันวัชรสิทธา เป็นสถาบันที่มีความร่วมสมัย และเปิดกว้างเปิดรับ มีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารพุทธธรรมบนพื้นฐานของการภาวนา การไตร่ตรองด้วยจิตใจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างผู้เรียน ส่งเสริมการแสวงหาคุณค่าทางศาสนธรรมแบบโลกวิสัย ทางสถาบันมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายอย่างสม่ำเสมอ เช่น การศึกษาด้านการภาวนา ศาสนธรรม จิตวิทยา ศิลปะ การเสวนา และอื่น ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่มีความมั่นคงในเส้นทางการปฏิบัติ และเกื้อหนุนให้สมาชิกเข้าถึงประสบการณ์ภายในเพื่อการเติบโตทางจิตวิญญาณ ตลอดจนเรียนรู้ และค้นพบศักยภาพของตัวเองได้ ปัจจุบัน วัชรสิทธาเป็นสถาบันที่อยู่ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิวัชรปัญญา ก่อตั้งและเป็นประธานกรรมการโดยคุณวิจักขณ์ พานิช ผู้ได้รับการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศาสนาจากมหาวิทยาลัยนาโรปะ เมืองโบลเดอร์ รัฐโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา มีการฝึกปฏิบัติด้านจิตวิญญาณวัชรยานแบบทิเบตกับดร.เรจินัลด์ เรย์ หรือ เรจจี ธรรมจารย์ชาวตะวันตก ผู้เป็นศิษย์รุ่นแรกของเชอเกียม ตรุงปะ रिโมเปเซ ดังนั้น กล่าวได้ว่าครูผู้เป็นต้นสายธรรมของสถาบันวัชรสิทธาคือเชอเกียม ตรุงปะ रिโมเปเซ ท่านคือครูทางจิตวิญญาณชาวทิเบตผู้ยิ่งใหญ่ที่ได้รับการบ่มเพาะวิถีปฏิบัติแบบวัชรยานมาอย่างดีพร้อม ท่านได้หลบหนีภัยการเมืองจากทิเบตไปต่างประเทศ และทุ่มเทให้กับการเผยแผ่พุทธศาสนาในซีกโลกตะวันตกเพื่อพัฒนาคุณภาพทางจิตวิญญาณ

1.4 มูลนิธิพระมัญชุศรี (Manjushri Foundation)

“จากศรัทธาในเถรวาทสู่การผสมผสานมหายานและวัชรยาน”

มูลนิธิพระมัญชุศรีได้รับการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นมูลนิธิ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2560 โดยเกิดจากแรงบันดาลใจของกลุ่มผู้ที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าและปฏิบัติตามแนวเถรวาทมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ต่อมาได้ไปสักการะพระมหาโพธิเจดีย์ที่พุทธคยาจึงมีโอกาสดำเนินการได้สัมผัสกับพุทธศาสนาแบบทิเบต เปิดโลกทัศน์ให้ได้สดับฟังคำสอนทางมหายานและวัชรยานจากประมุขนิคายกรรมากาจูร์ คือท่านทรินเลทาเย ดอร์เจ และได้ศึกษาเรียนรู้การปฏิบัติภาวนาตามแนวทางของพุทธศาสนาแบบทิเบตอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 6 ปีเต็ม โดยยังคงให้ความสำคัญกับคำสอนเถรวาทซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของพุทธศาสนาผสมผสานกับคำ

สอนมหายานและวัชรยานที่เน้นย้ำแนวคิดเรื่องปณิธานโพธิจิตและโพธิสัตว์คือมีความปรารถนาในการนำพาบรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

ในประเทศไทยไม่ปรากฏว่ามีวัดและภิกษุทางพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ซึ่งแตกต่างจากพุทธศาสนานิกายเถรวาท มหายานแบบอนันตนิคาย และมหายานแบบจีนนิกาย ที่มีศาสนสถานและศาสนบุคคลเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม วัชรยานมีวิธีการเผยแพร่องค์ความรู้ทางศาสนาผ่านสำนักธรรมต่าง ๆ ข้างต้น อย่างริโวเชธรรมสถาน มูลนิธิพันดารา สถาบันวัชรสิทธิ์ และมูลนิธิพระมัญชุศรี โดยมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่ให้การชี้แนะและเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติธรรม และในบางโอกาส สถานธรรมทั้งหลายได้มีการนิมนต์พระครูอาจารย์จากทิเบตมาประกอบพิธีสำคัญ และสอนธรรม

2. การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านงานวรรณกรรม

สำหรับประเทศไทย งานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานเป็นการเผยแพร่ผลงานออกสู่สาธารณชนในวงกว้าง เพื่อสื่อสารและนำเสนอสาระประโยชน์ให้กับผู้อ่าน สังคมไทยมีการตีพิมพ์ผลงานเกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานออกมาอย่างต่อเนื่องทั้งในประเทศ และต่างประเทศ สำหรับในประเทศไทยมีสำนักพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักพิมพ์ศูนย์ไทยธิเบต โกมลคิมทอง และสวนเงินมีมา ได้ตีพิมพ์งานวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานออกมาอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เขียนที่ทรงภูมิรู้ชาวต่างชาติ อาทิ องค์ทะไลลามะ, เชอเกียม ตรุงปะ, เชอเกียล นัมไค นอร์บู, พักชก ริมโปเช ยงเก มินจู ริมโปเช และ เปมา โชตรอน (เพมา โชตรัน) เป็นต้น โดยมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่แปลหรือเป็นบรรณาธิการอย่าง พจนา จันทรสันติ, นัยนา นาควัชร, ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ชาญแสน (ภิกษุณีธรรมนันทา), โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, กฤษดาวรรณ เมธาวิกุล (หงศ์ลดารมภ์) และวิจักขณ์ พานิช เป็นต้น ซึ่งผู้แปลทั้งหลายนี้ บ้างก็มีผลงานเขียนหนังสือสารัตถะทางธรรมเป็นของตนเองโดยไม่ใช่งานแปล

งานวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานในประเทศไทยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) งานวรรณกรรมแปลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานจากต่างประเทศ 2) งานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานของไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 งานวรรณกรรมแปลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานจากต่างประเทศ

งานวรรณกรรมหรือหนังสือเล่มแรกที่ได้มีการกล่าวถึงเกี่ยวกับพุทธศาสนาแบบทิเบตคือหนังสือ “พุทธประวัติผ่านมหายานในธิเบต” ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วงพุทธทศวรรษ 2470 คือเมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยโรงพิมพ์พระจันทร์ พิมพ์แจกเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ และมีการตีพิมพ์ซ้ำโดยกรมศิลปากรในปี 2501 และ 2510 หนังสือเล่มนี้มีที่มาจากต้นฉบับของวูดวิลล์ รอกฮิล (W.Woodville Rockhill) ที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) โดยราชบัณฑิตยสภาได้ทำการแปล เรียบเรียง และคัดสรรมาเฉพาะในส่วนของพุทธประวัติเท่านั้น ในส่วนอื่น เช่น ประวัติพุทธศาสนา

พงศาวดารทิเบต แม้ว่าหนังสือนี้เป็นเล่มแรกที่มีการกล่าวถึงพุทธศาสนาแบบทิเบต แต่สาระของหนังสือเล่มนี้เป็นไปตามชื่อเรื่องคือเป็นเพียงพุทธประวัติเท่านั้น ไม่มีสาระที่เกี่ยวกับความเป็นพุทธศาสนาทิเบต

ต่อมาในช่วงพุทธทศวรรษที่ 2500 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่องของดีจากทิเบตที่เป็นรวบรวมเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาในทิเบต โดย ส.ศิวัรักษ์ เป็นผู้แปล ในปีต่อ ๆ มาได้มีผลงานแปลออกมาเยอะและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานขององค์ทะไลลามะ เช่น ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร ข้ามพ้นศาสนา: จริยธรรมเพื่อคนทั้งโลก ศาสนาทั้งผองพี่น้องกัน: วิธีสู่ความปรองดองในหมู่ศาสนา ลำดับขั้นแห่งการปฏิบัติภาวนา เป็นต้น ผลงานของเซอเกียม ตรุงปะ เช่น ภาวนาคือชีวิต ชัมบาลา ทะลวงวัดตุนิยมทางจิตวิญญาณ คัมภีร์มรณศาสตร์แห่งทิเบต นอกจากนี้ มีหนังสือแปลเรื่องอื่นอีกมากมาย เช่น ชีวิตประวัติของมิลาเรปะ เลือดทิเบต ร่ายรำชีวิต 17 ภาพ แห่งองค์กรรมาปะ: ผู้นำทางจิตวิญญาณทิเบตที่โลกจับตามอง ชกเซน: คำสอนลับแห่งวัชรยาน วิธีธรรมสู่การรู้แจ้ง บทเริ่มต้นสู่ตันตระธรรมแห่งความบริสุทธิ์ เป็นต้น

2.2 งานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานของไทย

สำหรับงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานของไทยนั้น คืองานที่นักเขียนคนไทยผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวัชรยาน และเรียบเรียงเป็นผลงานของตนเอง ซึ่งงานวรรณกรรมประเภทนี้ถือว่ามีน้อยเมื่อเทียบกับงานวรรณกรรมแปล โดยเริ่มต้นมีการตีพิมพ์ในราวพุทธทศวรรษที่ 2490 อาทิ หนังสือเรื่องมหัศจรรย์ทางจิต โดยหลวงวิจิตรวาทการ ในปี พ.ศ. 2494 ที่มีเนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงเรื่องมายาศาสตร์ หลัทธิและการปฏิบัติขั้นสูงในทิเบต ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่องลัทธิของเพื่อน โดยสำนักพิมพ์ก้าวหน้า รวบรวมและประพันธ์โดยพระยาอนุমানราชชน หรือเสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป ผู้ประพันธ์ทั้งสองเขียนผลงานออกมาเป็นตอนย่อยซึ่งในหนังสือใช้คำว่าภาค เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ประกอบด้วยศาสนาฮินดู คริสต์ อิสลาม เซน ฮินดู พุทธ และลัทธิในจีน สำหรับในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาของทิเบตคือภาคที่ 3 ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอินเดียและลัทธิลามะ

ในปีพุทธทศวรรษที่ 2500 และปีถัดมากระทั่งถึงปัจจุบันได้มีการตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับวัชรยานออกมาอย่างประปราย เช่น ในปี พ.ศ. 2508 เรื่องตามรอยบาทพระพุทธรองค์ เล่ม 4 โดยผู้เขียนชื่อสารนาถ ซึ่งเป็นลักษณะสารคดีเชิงท่องเที่ยวที่มีการเล่าถึงดินแดนทิเบต ธรรมเนียมทิเบต พุทธศาสนานิกายและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ รวมถึงเรื่ององค์ทะไลลามะ ปี พ.ศ. 2513 มีการพิมพ์หนังสือเรื่องทิเบต : ประเทศลับแล ที่มีลักษณะเป็นเชิงสารคดี เรียบเรียงโดยผู้เขียนนามปากกาวิจิตรวรรณกรรม ต่อมา มีการเผยแพร่หนังสือชื่อลัทธิและนิกาย เขียนโดยหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2524 เป็นหนังสือบทความเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับนิกายวัชรยาน นอกจากนี้ ยังมีผลงานของ ส. ศิวรักษ์ อย่างพุทธตันตระหรือวัชรยาน ผลงานของกฤษดาภรณ์ เมธาวีกุล อย่างทงเลน : วิถีแห่งการละอตัตา และรู้ก่อนตายไม่เสียตายชีวิต นอกจากนี้ ยังมีงานวรรณกรรมอื่นที่เผยแพร่องค์ความรู้วัชรยานในทางวิชาการโดยคนไทยอีกด้วย นั่นคือ งานวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการ

จากการศึกษาค้นคว้างานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยานของไทยนั้นพบว่าไม่มากนัก โดยเน้นเนื้อหาสาระของศาสนา ความเชื่อแนวคิดในเชิงประวัติศาสตร์ เป็นการเล่าเรื่องบรรยาย ให้ข้อมูลเป็นหลัก ไม่เน้นการวิพากษ์เนื้อหา หรือการวิเคราะห์เชิงลึกมากนัก ในขณะที่งานวรรณกรรมจากต่างประเทศมีความหลากหลาย โดยมีลักษณะเนื้อหาแบบทั่วไปและแบบเชิงลึกเกี่ยวกับวัชรยาน เช่น เรื่องประวัติศาสตร์ศาสนาในทิเบต ประวัติครูอาจารย์ท่านสำคัญ ความรักและสันติภาพ การปฏิบัติธรรมทางวัชรยาน คำสอนและเกร็ดความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาวัชรยาน เช่น เรื่องบาร์โด (ชีวิตหลังความตาย) เรื่องชกเซ็น และตันตระ เป็นต้น

3. การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

นอกเหนือจากการเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านงานวรรณกรรมอย่างหนังสือ เอกสาร และงานวิจัย ในปัจจุบันได้มีการเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศอีกด้วย โดยเป็นในลักษณะของเกร็ดความรู้ทางธรรม เช่น

3.1 เพจเฟซบุ๊ก (Facebook page) ได้แก่ 1) เพจที่สร้างขึ้นเพื่อเสนอข่าวสารของสถานปฏิบัติธรรม ได้แก่ วิเวชธรรมสถาน มูลนิธิพันดารา สถาบันวัชรลิตา และมูลนิธิพระมัญชุศรี และ 2) เพจที่เชื่อมต่อการสื่อสารระหว่างประเทศและวัชรจารย์ระดับโลก (นานาชาติ) เช่น เพจวัชรจารย์ พักชก รินโปเช : การเผยแพร่ธรรมะของท่านพักชก รินโปเช (Kyabgön Phakchok Rinpoche) ผู้นำทางจิตวิญญาณของสายการปฏิบัติวัชรยานในสายธรรมดักlung การ์จู นอกจากนี้ ยังมีเพจที่เป็นเครือข่ายเดียวกันคือ Samye Thailand Center 3) เพจที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารและให้เกร็ดความรู้ทางพุทธศาสนา เช่น มหายานว่าวซ่า คลังพุทธศาสนา และ Chohokun Ch. โชโฮ ธรรมราชบุตร เป็นต้น

3.2 กลุ่มเฟซบุ๊ก (Facebook group) ได้แก่ 1) กลุ่มวัชรยานสัมพันธ์ - Vajrayana Buddhism in Thailand เป็นกลุ่มสังคมของผู้ปฏิบัติและผู้สนใจวัชรยานโดยไม่แบ่งแยกนิกายและสายการปฏิบัติ และ 2) กลุ่มเซน วัชรยาน เถรวาท เป็นกลุ่มที่ให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางพุทธศาสนาโดยไร้นิกาย ไร้การแบ่งแยก 3) กลุ่ม 娑婆 : สังฆะสหาโลกธาตु เป็นกลุ่มที่รวมพระพุทธศาสนาทุกนิกาย สายธรรม และหลักธรรมคำสอน 4) กลุ่ม Wisdom of Tibet เป็นกลุ่มที่เสนอเกร็ดความรู้ทางวัชรยาน 5) ศิษย์พระโพธิสัตว์มหายานเชียงใหม่ เป็นกลุ่มที่เผยแพร่ข้อมูลและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาโดยไม่แยกนิกาย นำเสนอข้อธรรมะในพระพุทธศาสนาอย่างสร้างสรรค์เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งคำสอนในพระไตรปิฎก

3.3 เว็บไซต์ (Website) ที่เป็นแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับพุทธศาสนา มหายานและวัชรยาน เช่น Rangjung Yeshe Thailand Vajrayana School, พุทธศาสนามหายาน – วัชรยาน (mahayana.in.th), กงฮุก (gonghoog.com)

โดยสรุป สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเผยแพร่พุทธศาสนาที่เข้ากับสังคมยุคใหม่ที่ผู้สนใจสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ อย่างไรก็ตาม การเผยแพร่องค์ความรู้พุทธศาสนา

วิทยานผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศก็อาจใช้เป็นแนวทางเสริม ส่วนแนวทางหลักที่มีความสำคัญย่อมเป็น การศึกษาผ่านการปฏิบัติโดยมีผู้เชี่ยวชาญคอยแนะนำช่วยเหลือ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : ความเป็นดนตรีพุทธศาสนาวิทยานในบริบทสังคมไทย

สำหรับประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวิทยานแบบทิเบตใน บริบทสังคมไทยผ่านเครื่องดนตรีทิเบตในพิธีกรรม นอกจากนี้ มีการแบ่งประเภทดนตรีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การบรรเลงดนตรีรวมวง การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนตร์ และการสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรี ประกอบ รายละเอียด ดังนี้

1. เครื่องดนตรีที่ใช้ในพุทธศาสนาวิทยานแบบทิเบต

ดนตรีของชาวทิเบตสามารถแบ่งเป็น 2 ลักษณะเด่น คือ ดนตรีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา (Religious music) เช่น บทสวดมนตร์ บทคาถาต่าง ๆ บทเพลงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา และดนตรีที่ เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน (Secular music) เช่น บทเพลงพื้นบ้าน บทเพลงเต้นรำ เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเน้นศึกษาลักษณะดนตรีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นหลัก โดยมีเครื่องดนตรีแบบทิเบตที่ปรากฏในพิธีกรรม ของพุทธศาสนาวิทยาน ดังนี้

1.1 ซิเญียน หรือระฆังแบน (Sil-nyen) คนทิเบตเชื่อว่าหากได้ยินเสียงของระฆังประเภทนี้จะเป็น หนทางไปสู่การหลุดพ้น ตลอดจนเป็นการอัญเชิญความเจริญรุ่งเรืองและสิ่งมงคลทั้งหลาย ทำทางในการ บรรเลงเครื่องดนตรีมี 2 ลักษณะ คือ สะบัดออกจากตัวกับสะบัดเข้าหาตัว เวลาสิ้นสุดการสวดมนตร์ต้องสะบัด ซิเญียนเข้าหาตัวเสมอ การใช้เครื่องดนตรีในพุทธศาสนาแบบทิเบตมีธรรมเนียมที่ต้องยึดถือปฏิบัติ เช่น วิธีการ สั่น วิธีการวาง วิธีการเก็บ ล้วนมีวิธีที่ผู้ใช้ควรให้ความสำคัญ

1.2 ทริพูกับดอร์เจ (Dripu and Dorje) ทริพู หรือที่บางครั้งเรียกว่ากันตะ (Ghanta) มีลักษณะ เหมือนกระดิ่งหรือระฆังขนาดเล็ก เป็นเครื่องหมายแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยที่ด้านบนของก้านออกแบบให้มีสาม แฉกหรือห้าแฉกซึ่งสื่อถึงพระพุทธเจ้าห้าตระกูล บริเวณองค์ระฆังทริพูมีพระพักตร์แทนสัมโภคกายของ พระพุทธเจ้า มีลวดลายประกอบที่สื่อถึงสรวงสวรรค์หรือพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้า ด้านล่างของทริพูมีวงรุ่ม ซึ่งเป็นรัศมีที่ได้รับการปกป้องรักษา ทริพูเป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงและคือสัญลักษณ์แทนปัญญา ส่วนดอร์เจ หรือวัชระนั้นไม่เชิงเป็นเครื่องดนตรีเพราะไม่มีเสียงและสัญลักษณ์แทนอูบายแห่งธรรม สำหรับการสวดมนตร์ และประกอบพิธีกรรมทางวิทยานนั้นมักใช้ทริพูและดอร์เจคู่กันเสมอซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความศักดิ์สิทธิ์ สามารถกราบไหว้ได้

1.3 งา (Nga) มักออกเสียงเป็น ง่า มีลักษณะเป็นกลองประเภทหนึ่งที่มีหลายขนาด งามีทั้งแบบที่มี ด้ามจับโดยใช้วิธีการถือตี และงาแบบที่ห้อยไว้กับที่แขวนโดยที่ผู้ตีไม่ต้องถือ งาบรรเลงโดยการตีด้วยไม้กลองที่ เรียกว่างาตี หน้ากลองมีลวดลายที่แตกต่างกันโดยมากเป็นรูปพระปางพิโรธ กลองงาจึงใช้สำหรับการสวด

มนตร์สักการบูชาที่เกี่ยวข้องกับพระปางพิโรธ เช่น พระธรรมบาล พระมารดาฉัตรขาวปางกึ่งพิโรธ พระวัชรกิลายะ เป็นต้น สำหรับการบูชาพระปางสันตติอย่างพระมัญชุศรี พระแม่ตารา และพระแม่ซัมาไม่นิยมตักลงงา

1.4 ตุง (Dung/ Dung Kar) บางครั้งเรียกว่า ตุงการ์ หรือหอยสังข์ เป็นเครื่องดนตรีที่มีเสียงดังกังวานไปทั่วสารทิศประหนึ่งเป็นสุรเสียงของพระพุทธองค์ในขณะแสดงธรรม สังข์จึงเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับการนับถือบูชาเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะของพระพุทธเจ้าที่ขจรขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในปัจจุบันจึงมักมีการเป่าตุงร่วมกับการเล่นเครื่องดนตรีอื่น ๆ ในการบูชาพระปางสันติและการสวดมนต์ภาวนาบางบทที่มีท่วงทำนองอ่อนโยนนัยว่าให้พระธรรมแผ่กระจายออกไปอย่างรุ่งโรจน์ และใช้ในการบรรเลงโหมโรงก่อนเริ่มพิธีกรรม ตลอดจนใช้เป่าในการอุทิศอาหารและส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับหรือเรียกว่า อุทิศชู อีกทั้งการถวายกายานเครื่องหอมแก่พระธรรมบาลหรือเรียกว่าการถวายสัง นอกจากนี้ ตุงยังถูกใช้สำหรับการประกาศต้อนรับบุคคลสำคัญ หรือการส่งสัญญาณเรียกให้พระสงฆ์มาร่วมประกอบพิธีกรรม

1.5 วัชช (Sbub-chal /Tibetan cymbals) เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “เรอโม” (rölmo) ซึ่งคำนี้โดยทั่วไปหมายถึงดนตรี และสามารถใช้เป็นชื่อเรียกฉาบชนิดนี้ได้ด้วย เป็นเครื่องดนตรีที่ผลิตจากทองเหลือง มีลักษณะเป็นวงกลม ขอบแบน ตรงกลางมีลักษณะนูนกลมเป็นปุ่มขนาดใหญ่พร้อมที่จับเป็นผ้าหรือหนังที่ร้อยผ่านรูตรงกลาง วัชชใช้บรรเลงจังหวะซึ่งเป็นแบบแผนในการสวดมนต์บางบท และใช้ตีในโหมโรงก่อนเริ่มพิธีกรรมสำคัญอีกด้วย

1.6 รักตุง (Rag Dung/ Tibetan horn) เครื่องดนตรีนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตุงเช็น (Dungchen) หรือที่ชาวตะวันตกมักเรียกว่า horn หรือ long horn เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้เป่าในวัดทิเบตสำหรับโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น วันครบรอบวันเกิดหรือวันละสังขารของครูอาจารย์ คือเป่ารักตุงในช่วงเวลาเช้าเพื่อเป็นการปลุกให้ตื่นนอนมาสวดมนต์ภาวนา ช่วงกลางวันเพื่อส่งสัญญาณเตือนให้ภิกษุสามเณรเข้านอน นอกจากนี้ รักตุงยังมีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาอีกด้วย โดยใช้รวมวงร่วมกับเครื่องดนตรีอื่น ซึ่งรักตุงมีความยาวหลายขนาด เสียงทุ้มดังไปไกล สำเนียงเสียงเป่ามีทั้งแบบอ่อนโยนและดุดัน

1.7 จาลิง (Gyaling) มีลักษณะเหมือนปี่ ผู้บรรเลงต้องมีทักษะในการเล่นที่ดี ซึ่งต้องฝึกฝนเยาะจึงจะสามารถเป่าได้เป็นชั่วโมงโดยไม่หยุด ชื่อเครื่องดนตรีนี้แปลตรงตัวได้ว่า “แตรอินเดีย” (Indian trumpet) หากเปรียบเทียบกับเครื่องดนตรีตะวันตก จาลิงเป็นเครื่องดนตรีประเภทลมไม้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับโอโบ บทบาทหน้าที่คือใช้เป่าในพิธีกรรม เช่น ในระหว่างการถวายเครื่องบูชาอย่างสงบ

1.8 ดามารู (Damaru/ two-headed drum/ two-sided drum) เป็นกลองสองหน้าที่มีลักษณะเหมือนบันฑะเทว เป็นสัญลักษณ์ของพระทากินี ในอดีตคือเครื่องดนตรีที่ถูกใช้โดยโยคีและโยคินี ซึ่งเป็นตามารุชนิดพิเศษที่ทำมาจากกะโหลกมนุษย์ โดยมักใช้ประกอบพิธีสวดมนต์ร่วมกับขลุ่ยกังตงและระฆังซีเญียน ปัจจุบันมีชนิดที่ทำจากไม้ มีสองขนาดหลักคือเล็กและใหญ่ ดามารุขนาดเล็กใช้สวดบูชาครูอาจารย์และสวดสรรเสริญพระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ส่วนขนาดใหญ่ใช้สวดสำหรับการละอวดตาที่เรียกว่าเจอดซึ่ง

เป็นการปฏิบัติหลักของโยคี ตามารูคือกลองที่มีสองหน้าซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนจักรวรรดิทั้งสอง เป็นการประสานระหว่างสังสารวัฏกับนิพพาน

นอกจากนี้ ยังมีเครื่องดนตรีทิเบตอื่น ๆ เช่น คางหาหรือคาง่ามีลักษณะเหมือนฆ้องหรือกังสดาล ดึงชักหรือฉิ่ง และกันตงที่ผลิตจากกระดูกต้นขาของมนุษย์ สรุปได้ว่า เครื่องดนตรีแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันในเรื่องของระดับเสียง บ้างเสียงทุ้มต่ำ บ้างเสียงแหลมสูง คุณลักษณะของเสียงที่ต่างกันนั้นสื่อไปถึงการปฏิบัติศาสนกิจของพระพุทธรูปที่ใช้ความนุ่มนวลหรือบางครั้งอาจใช้ความดุดัน ดังนั้น การเลือกใช้เครื่องดนตรีควรมีความเหมาะสมกับลักษณะของการพิธีกรรม

เครื่องดนตรีเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ไม่อาจขาดได้สำหรับการปฏิบัติทางพุทธศาสนาวัชรยาน ซึ่งเครื่องดนตรีเหล่านี้นำเข้ามาจากทิเบต โดยมีวิธีการบรรเลงที่เป็นประเพณีสืบทอดต่อเนื่องกันมาแต่อดีตจนปัจจุบัน ผู้เล่นดนตรีต้องทราบและยึดถือวิธีการใช้เครื่องดนตรีตามธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ เครื่องดนตรีบางชนิดจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญในการปฏิบัติ เนื่องจากมีความซับซ้อนเรื่องเทคนิคการบรรเลง เช่น วับชัก จาลิง ส่วนเครื่องดนตรีบางชนิดอาจไม่ต้องการผู้เชี่ยวชาญสูงมากนัก ผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไปสามารถร่วมบรรเลงได้ เช่น ทรีพู อย่างไรก็ตาม ผู้เล่นควรทราบว่าต้องบรรเลงในจังหวะเวลาใดในช่วงระหว่างการประกอบพิธีกรรม

2. ประเภทดนตรีที่ใช้ในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต

สำหรับการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทยนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งลักษณะของดนตรีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การบรรเลงดนตรีรวมวง การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนตร์ และการสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรีประกอบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การบรรเลงดนตรีรวมวง (Music Ensemble)

การบรรเลงเครื่องดนตรีรวมวงในพุทธศาสนาวัชรยานใช้ประกอบก่อนการเริ่มพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังปรากฏในเทศกาลภาวนา “แมนเล ดรูปเซอ” มหาพุทธบูชาแด่พระโภชชัยคุรุพุทธเจ้า ณ ศูนย์ขทิรวิน มุลนินิพันดารา อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งการบรรเลงเครื่องดนตรีรวมวงในลักษณะนี้เรียกว่าดนตรีโหมโรง (Overture) ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 5 ชนิด ได้แก่ วับชัก งา ซิเญียน ตุง และรักตุง ใช้ผู้บรรเลงดนตรีทั้งสิ้น 6 คน โดยมีผู้บรรเลงท่านหนึ่งเล่นเครื่องดนตรี 2 ชนิด คือ งา ซิเญียน เครื่องดนตรีบางชนิดใช้ 2 เครื่อง คือ ตุง และรักตุง ทั้งนี้ ผู้บรรเลงตุง 1 และตุง 2 เล่นเหมือนกัน ส่วนผู้บรรเลงรักตุง 1 และรักตุง 2 ก็เล่นเหมือนกันเช่นเดียวกัน

แผนภาพที่ 2 การบรรเลงดนตรีโหมโรงก่อนเริ่มพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

2.2 การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนตร์ (Music performance with Mantra)

การปฏิบัติเจอด (อ่านว่า เจิด, ทิเบต: ཅོད , อังกฤษ: Chöd) พบได้ทั่วไปในสายธรรมยุตตฺรุงเฟิน ญิง มาปะ และกาจूरปะ ซึ่งคือคำสอนสำคัญที่เป็นการสวดเพื่อดีตั้งปณิธานในการอุทิศร่างกายของตนเองถวายเป็น เครื่องบูชาแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย รวมทั้งเป็นทานแก่ดวงวิญญาณเร่ร่อน และสัณเภาวสีทั้งหลาย การสวดเจอด จึงเป็นการปฏิบัติที่ฝึกจิตใจให้เกิดความกรุณาอันยิ่งใหญ่ ลดความยึดติดในร่างกายและกิเลสทั้งหลาย ละอิตตา ตัวตน เพื่อให้มีจิตใจที่ไม่แบ่งแยก กระทั่งเข้าถึงศูนย์ตาอันเป็นสภาวะเดิมแท้แห่งธรรมชาติ การปฏิบัติเจอด เป็นการผสมผสานระหว่างพระสูตรปรัชญาปารมิตาและวิธีการทำสมาธิในแบบเฉพาะ รวมถึงพิธีกรรมตันตระ อีกด้วย เจอดเป็นแก่นสารนะชั้นสูงทางพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต ซึ่งปัจจุบันได้แผ่ขยายไปทั่วโลกโดยชาว ทิเบตพลัดถิ่น สำหรับประเทศไทยนั้น มีการสวดเจอดมีการใช้เครื่องดนตรีประกอบ ได้แก่ กังตง ดามารู ซี ญีเยิน และทรีพู การสวดเจอดอาจสวดผู้เดียวหรือสวดเป็นกลุ่มก็ได้โดยไม่จำกัดจำนวนคน อาจเป็นหลักสิบ หรือหลักร้อยคนก็ได้ การสวดกลุ่มมักสวดกลางแจ้ง โดยผู้สวดหนึ่งคนบรรเลงเครื่องดนตรี 2 ชิ้น คือ มือขวาถือ ดามารู มือซ้ายถือซีญีเยินหรือทรีพู โดยบรรเลงเป็นหลักตลอดการสวด ส่วนกังตงนั้นมักบรรเลงโดยผู้นำสวด เพียงคนเดียวโดยใช้เป่าในบางช่วงบางตอนของการสวด

2.3 การสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรีประกอบ (Mantra without music performance)

การสวดมนตร์เป็นเรื่องพื้นฐานการปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนาในนิกายหลักอย่างเถรวาทและ มหายาน พบได้ทั้งในงานมงคลและอวมงคล ในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทใช้การสวดมนตร์เป็น ภาษาบาลี ส่วนในพื้นที่หลักที่นับถือพุทธศาสนาแบบมหายานใช้บทสวดที่เป็นภาษาท้องถิ่นของตนเองซึ่งรจนา โดยนักบวชผู้มีความรู้ หรือบทสวดที่แปลจากภาษาบาลี สันสกฤต การสวดมนตร์สามารถสวดเพื่อประโยชน์ ตนเอง สวดเพื่อผู้อื่น สรรพสัตว์ และสัณเภาวสี โดยความเชื่อในทางพุทธศาสนา การสวดมนตร์คือการได้เข้าเฝ้า องค์ศาสดา ซึ่งผู้สวดต้องถึงพร้อมด้วยกาย วาจา และใจ กายคือการกราบไหว้ วาจาคือการสวดมนตร์ภาวนา คำสอน และใจคือการบริหารจัดการจิตใจให้บริสุทธิ์ แจ่มใส มีสติ สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าเป็นการ

อภัยเชิญพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ มาช่วยคุ้มครองปกป้องรักษา การสวดมนตร์เป็นพุทธานุชาและเป็นการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย ช่วยให้ง้อแห่งธรรมได้เคลื่อนที่และแผ่ขยายออกไป

สำหรับบทภาวนาที่สวดเป็นทำนองโดยไม่มีดนตรีประกอบนั้น ได้แก่ บทบูชาครู บทขอพรจากครู เพื่อให้เข้าถึงจิตกระจำง (๑) ๗๙๙๙๙๙๙๙) บทยัตติพระรัตนตรัยเป็นสรณะ (๑) ๙๙๙๙๙๙๙๙) บทเจริญโพธิจิต (๑) ๙๙๙๙๙๙๙๙) บทถวายมณฑลา (๑) ๙๙๙๙๙๙๙๙) (ถวายเครื่องบูชาอันประเสริฐ) และบทสาธนะพระตาราเทวี บทภาวนาเหล่านี้มีทำนองการสวดที่เหมือนกัน โดยมีความแตกต่างในเรื่องอัตราส่วนโน้ตเล็กน้อย ซึ่งความแตกต่างนี้แปลผันไปอย่างคของคำสวด นอกจากนี้ มนตราบทสั้น ๆ นิยมสวดโดยไม่มีดนตรีประกอบ เช่น มนตราหกพยางค์ภาษาสันสกฤตสำหรับการปฏิบัติบูชาพระอวโลกิเตศวร หรือพระโพธิสัตว์กวนอิม โอม มณี ปัทเม หุม ส่วนภาษาทิเบตออกเสียงว่า โอม มณี เปเม ฮุง

แผนภาพที่ 3 ทำนองสวดมนตรา โอม มณี เปเม ฮุม (ཨོཾ་མ་ཎི་པདྨེ་ཧུཾ་ , Om Mani Padme Hum)

โดยสรุป ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตพบได้ 3 ลักษณะ คือ 1) การบรรเลงดนตรีรวม วง ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยการบรรเลงที่ในมูลนิธิพันดาราชพบว่ามีการบรรเลงรวมวงในลักษณะเป็นเพลงโหมโรงก่อนการเริ่มต้นประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้เครื่องดนตรีคือ วาบชัก งา ซีเยียน ตุง และรักตุง 2) การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนตร์ มีลักษณะการสวดเป็นท่วงทำนองโดยมีการใช้เครื่องดนตรีบรรเลงไปควบคู่กัน สำหรับบทสวดพื้นฐานมักใช้เครื่องดนตรีทรีพู-ดอร์เจ บางบทสวด เช่น บทสาธนะพระตาราเทวี ใช้เครื่องดนตรีวาบชัก งา และจาลิง บางบทสวด เช่น บทปฏิบัติเจอดใช้เครื่องดนตรีดามารู ซีเยียน และกังตง 3) การสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรีประกอบ นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรมที่พุทธศาสนิกชนวัชรยานกระทำอย่างเป็นปกติและสม่ำเสมอ ดังเป็นที่มาของคำว่า “มนตรยาน” ซึ่งเป็นชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของวัชรยาน การสวดมนตร์วัชรยานใช้ภาษาทิเบตโดยสวดเป็นท่วงทำนอง ซึ่งคือกลวิธีสำคัญ ทำให้เกิดความพร้อมเพรียงสำหรับการสวดเป็นกลุ่ม ส่วนการสวดมนตร์เดียวนั้นขึ้นอยู่กับผู้สวด โดยอาจสวดเป็นทำนองหรือไม่ก็ได้

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษางานวิจัยเรื่อง “ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย” พบว่า การเผยแพร่และการถ่ายทอดองค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานในบริบทสังคมไทยนั้น มีการเผยแพร่และการถ่ายทอดองค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานผ่านสำนักธรรม ผ่านงานวรรณกรรม และผ่านสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยแนวคิดเรื่องความเชื่อ และหลักปรัชญาพุทธศาสนาวัชรยานในบริบทสังคมไทยได้รับอิทธิพลมาจากประเทศทิเบตเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวมีคล้ายคลึงกับงานของโบเมอร์ (Baumer, 2002 : 24) ที่เห็นว่าแนวคิดพุทธศาสนาวัชรยานเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อ พิธีกรรม กับความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น รวมถึงความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ เป็นประเด็นหลักที่สำคัญในพุทธศาสนาวัชรยาน เช่นเดียวกับพุทธศาสนานิกายเถรวาท นอกจากนี้ ผลการศึกษาด้านการเผยแพร่และการถ่ายทอดองค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานในบริบทสังคมไทยยังสอดคล้องกับงานของกฤษดาภรณ์ เมธาวีกุล (2561 : 47) ที่เห็นว่าสังคมทิเบตและไทยแบบดั้งเดิมมีบริบทร่วมกันคือ เน้นการเคารพบูชาธรรมชาติ (Animism) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เน้นการสร้างการสวดมนตร์ และบำเพ็ญเพียรทางจิต พิจารณาตามศักยภาพของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาวัชรยานในบริบทไทยเน้นการยึดพระรัตนตรัย 3 ระดับ ได้แก่ ระดับนอก ระดับใน และระดับในสุด โดยระดับนอกเกี่ยวข้องกับพระสูตร ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ จากการศึกษาประเด็นดังกล่าวเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงในมิติด้านการเผยแพร่และการถ่ายทอดองค์ความรู้พุทธศาสนาวัชรยานโดยผ่านความเชื่อด้านศาสนาในบริบทสังคมไทย

สำหรับประเด็นความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทยนั้น พบว่ามีการแบ่งประเภทดนตรีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การบรรเลงดนตรีรวมวง การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนตร์ และการสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรีประกอบ ลักษณะการแบ่งประเภทดนตรีนี้สอดคล้องกับงานของยอนเน็ตติ (Yonetti) ได้วิเคราะห์ว่าเครื่องดนตรีของทิเบตมีผลต่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมทางศาสนาพุทธวัชรยาน แม้ว่าทำนองของดนตรีมีความแปลก แต่ในความจริงได้ผ่านกระบวนการจัดเรียงของทำนอง ร้อยเรียงอย่างเป็นระบบโดยผ่านเครื่องดนตรีเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ดังจะเห็นได้จาก ฉาบวัชชั (เรอโม) ที่สะท้อนถึงแง่มุมด้านศาสนาพุทธวัชรยาน โดยฉาบวัชชั (เรอโม) มีความโดดเด่นเรื่องการให้จังหวะต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรม เสมือนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้นำเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่ ผู้นำของคณะสงฆ์ (Dbu mdzad) มักจะเป็นผู้เล่นเครื่องดนตรีชนิดนี้ นอกจากนี้ กลองงา เป็นกลองขนาดใหญ่ ถือเป็นเครื่องดนตรีที่เล่นง่ายที่สุด มักจะใช้ในการประกอบพิธีพืชมารหาด้านศาสนา กลองงามักตีตามจังหวะของฉาบวัชชั (เรอโม) อย่างควบคู่กัน ในขณะที่ กลองดามารู เป็นกลองขนาดเล็กกะทัดรัดที่ใช้ได้กับทุกคนในการสวดมนตร์ เสียงของกลองชนิดนี้มีจังหวะคงที่ กังวาน แต่ไม่กึกก้องเสียงดังเนื่องจากมีระดับเสียงและจังหวะที่แตกต่างจากเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นการสวดมนตร์โดยไม่มีดนตรีประกอบนั้น มีความแตกต่างจากงานวิจัยของ เอลลิงสัน (Ellingson, 1979: 22) ที่เห็น

ว่าในการสวดมนตร์พุทธศาสนาวัชรยานของชาวทิเบตนั้นมักเป็นเสียงร้องที่เปล่งออกมาจากลำคอ (Throat singing) มีลักษณะทำนองเสียงที่ทุ้มต่ำ จังหวะคงที่ และดังกังวาน บางครั้งอาจมีการใช้เสียงสูงในบางจังหวะ แต่โดยภาพรวมเน้นเสียงทุ้มต่ำเป็นหลัก ในขณะที่การสวดมนตร์พุทธศาสนาวัชรยานของชาวไทยจะไม่มีลักษณะการใช้เสียงจากลำคอ เป็นการเปล่งเสียงออกมาจากช่องปาก (Oral cavity) เท่านั้น

จากผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สามารถอภิปรายได้ว่ามีประเด็นที่สอดคล้องและแตกต่างกับงานวิจัยอื่น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ หลักสำคัญของการศึกษางานวิจัยนี้ได้เน้นศึกษาทั้งแนวคิดของพุทธศาสนาวัชรยาน และความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทสังคมไทย ภายใต้แนวคิดทฤษฎีด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ ด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา และด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ซึ่งผลจากการดำเนินการวิจัยนั้นเริ่มตั้งแต่กระบวนการการสำรวจเอกสาร การออกเก็บข้อมูลภาคสนาม การจดบันทึก การบันทึกเสียง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรม

โดยสรุป ดนตรีเป็นเสมือนเครื่องมือที่กระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงของจิตใต้สำนึก อีกทั้งเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นจิตใต้สำนึกของมนุษย์ให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดี สามารถเป็นเครื่องมือที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึงพระเจ้าได้ในขั้นตอนต่าง ๆ ทางศาสนา มีการใช้เครื่องดนตรีเช่น กลองเข้ามาเป็นบทบาทที่สำคัญในการนั่งสมาธิ เสียงดนตรีสามารถช่วยกระตุ้นโน้มน้าวจิตใต้สำนึกให้มีความสงบ ดนตรียังปรับสมดุลให้กับทางร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหาร การใช้ชีวิต การหายใจ การออกกำลังกาย และลักษณะท่าทางของมนุษย์ นอกจากนี้ บทบาทของดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาวัชรยานส่วนใหญ่เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงภายในไปสู่สถานะที่ศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านศาสนา ดนตรีได้เข้าไปมีบทบาทในการบรรลุความเชื่อ ความศรัทธาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังจะเห็นได้จาก การสวดมนตร์ การฟ้อนรำ การทำสมาธิล้วนมีการใช้ดนตรีบรรเลง ส่งผลต่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสังคม และสร้างสังคมที่อุดมด้วยความจริง และความสุอันสูงสุดแห่งปัญญา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาและดำเนินโครงการพัฒนาจากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “ความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรมีการศึกษาองค์ความรู้จากการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริม อนุรักษ์ และสืบทอดดนตรีในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต

1.2 สำหรับผู้ที่มีความสนใจในงานสร้างสรรค์ สามารถนำแนวคิดดนตรีในพุทธศาสนาวัชรยานไปต่อยอดเป็นงานสร้างสรรค์บทประพันธ์ดนตรีได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ทางด้านวิชาการ ควรมีการศึกษารูปแบบดนตรีที่ปรากฏในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในมิติต่าง ๆ อาทิ ด้านสังคมมานุษยวิทยา ด้านการศึกษา ด้านสังคมและวัฒนธรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่บูรณาการกับศาสตร์อื่น ๆ

2.2 ทางด้านนโยบาย ควรมีการศึกษาความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์ หรือเครื่องดนตรีซึ่งอาจทำให้เข้าใจดนตรีในพุทธศาสนาวัชรยานมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กฤษดาภรณ์ เมธาวิกุล. (2561). *วัชรยาน: พระพุทธศาสนamahayanaแบบทิเบต*. ในปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ (บ.ก.). พระพุทธศาสนamahayanaในเอเชียตะวันออกเฉียง.นนทบุรี: ชวนอ่าน.
- จิรัสสา คชาชีวะ. (2559). *วัชรยานต้นตระกูลในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐานทางโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2545). *ศาสนาและปรัชญาในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น*. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.
- บุญมี แทนแก้ว. (2548). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย (เน้นด้านอารยธรรม)*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์
- ผาสุข อินทราชู. (2548). *สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิต. (2475). *พุทธประวัติฝ่ายมหายานในทิเบต*. กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์
- วีระ สมบูรณ์. (2550). *รหัสดนตรีพลิกวิไลโลก*. กรุงเทพมหานคร: Openbooks.
- ส. ศิวรักษ์. (2542). *พุทธต้นตระกูลหรือวัชรยาน*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ไทย-ทิเบต.
- สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. (2561). *พุทธต้นตระกูล พระกษิติครรภ์มหาปณฺธานสูตร*. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สุรัชย์ ศิริไกร. (2561). *พุทธศาสนamahayanaในไทย*.ใน ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ (บ.ก.), พระพุทธศาสนamahayanaในเอเชียตะวันออกเฉียง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ชวนอ่าน.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. (2558). *พระพุทธรูปล้านนา กับคติพระพุทธศาสนamahayanaแบบต้นตระกูลนิกายวัชรยาน*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- Baumer, Christoph. (2002). *Tibet's Ancient Religion, Bön*. Germany :Weatherbill.
- Ellingson, Terry. (1979). Don rta dbyangs gsum: Tibetan Chant and Melodic Categories. In *Asian Music*. Vol. 10, No. 2, pp. 112-156. USA :University of Texas Press.
- L. Kuzmin, Sergius. (2011). *Hidden Tibet. History of Independence and Occupation*. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives
- Rice, Timothy. (2014). *Ethnomusicology*. Great Britain : Oxford University Press.
- Van Schaik, Sam. (2016). *The Spirit of Tibetan Buddhism*. USA: Yale University Press .
- Winick, Stephen and Bartis , Peter. (2016). *Folklife and Fieldwork: An Introduction to Cultural Documentation*. 4th edition. Washigton, DC: The American Folklife Center.